

GRÉCO FÖLDJÉN

Spanyolország a csodák országa, ahol az álmok és misztikumok sejtelmes megfoghatatlanságában és a realitások modern, lázas ütemében sodródik az élet. Utazásom egész idején, amidőn magamban szűrtem a spanyol föld egymásra rétegződött kultúrértékeit, Adynak egy sora zsongott bennem: „Nagy ámulások szent városa, Páris... köszöntlek...” és Páris helyett Spanyolország elsorolhatatlan kisebb-nagyobb városainak neve csengett e sorban, csak az ámulások szent megilletődése volt állandó a lelkemben.

Csodálatos, hogy mennyire nem ismeri Európa Spanyolországot, bár kiváló esztétikusok gyönyörűen illusztrált munkákban ismertették kincses gazdagságát.

Valahogy a divat mostohaát maradt.

Míg az egész kultúrvilág utazási lázában fölkeresi a földnek minden valamennyire is érdekes pontját, Spanyolországba nem volt divat utazni. A spanyol kultúrértékekről nem szoktak beszélni. Lehet, hogy azért, mert Spanyolország a legkatholikusabb ország Európában és a századforduló liberális szellemi áramlata, a spanyol inkvizíció iszonytossá régalmozott kultúrtörténeti szegényén és betegségén kívül, nem találta kívánatosnak a nagy árnyéknak fényben ragyogó oldalát is megmutatni, amely a katolikum természetfeletti fényzuhatagában reáziporozódott a spanyol föld fajlag és kultúrtörténetileg egészen különböző népeire és mindgyőyikének lelken kivirágozta el nem képzelni gazdagságban a kultúrtényezők értékeit.

Az igazságot tudományban — és megteremtette a legsodálatosabb teológiát.

A szentséget és misztikát — a religióból, amely a nagy lelkek díszes galériájával királyivá nevelte a tömeget.

A szépséget a művészetek minden vonalán úgy, hogy az El Escorial királyi gazdagságú kincseitől a madridi Prado felbecsülhetetlen műremekeln, Toledo, Sevilla, Granada, Valencia, Barcelona, stb. stb. városok kathedrálisainak, múzeumaiknak és kincsházainak

felmérhetetlen művészi szépségeivel Nyugat-Európa legművészibb országainak elsejévé fejlődött.

Ami szépség az ecset nyomán, a védő csapásán, a mintázó- és faragó-eszközök, az írótooll, az aranyművesek csengő kalapácsán át és a megraboló világrészek drágaköveiből, a festett fonál költészetéből kép, szobor, könyvek, ötvösmunkák, kerámiák, szőnyeg és gobelin, vagy hímzés és skóflumok formájában megvalósítható az emberi lélek szépséget termő gazdagságából, az mind-mind szakadatlan során a művészi alkotásoknak elem zuhatagozott spanyolországi utamon.

A Pireneusok nyugati nyúlványai között futotunk be a spanyol földre és valami csodálatos, pipáló, ködbefátyolozott hegyóriások között kigyózott el útnk az Atlanti-óceán partján fekvő San Sebastianba. Gyönyörű fekvésű város, amelynek modern ütemű városképe egészen nyugateurópai. A tengerpartja felségesen szép. Az óceán nekliromodik a végtelenség s hullámjátékával elringatja a szemet. A dolgos bascok fővárosa, spanyol föld végvára régi templomaival, óvárosának pittoreszk utcáival, a tengerparti várhegy sétaútjával, benyúló tengeröblével és a modern rész előkelő palotásoraival felejthetetlen szépségű város képét nyújtotta nekünk. Művésziértékel közül keveset láttam. San Sebastian után El Escorial csodálatos kolostorába vezetett az utam.

Gigantikus méretei megdöbbentettek. Hatvannyolc kilométer a folyosóinak hossza. 1567 ablak van az épületen, amely Herrera gránitban álmódott méltóságos „Cantatéja”. Ha az éptérszét valóban „megfagyott zene”, úgy ez a hatalmas középkorombolyan, mint Bach „Air”-je, a G-húron elzengett csodás egyszerűségű melódia, amelyben a tér és forma nagyszerű harmóniája énekel. Az egész épület gránitból, elpusztíthatatlan anyagból a földi örökkévalóság számára készült, II. Fülöp hatalmas álmaképa, hogy a fáraók halálban is hatalmas élniakarását jelezze, mint egy piramis. Mert ez az egész

RIBERA, JUSEPE DE (LO SPAGNOLETTO) (1588 körül - 1652): JÁKOB ÁLMA. 1646
Madrid, Prado

GRECO: TOLEDO VIHAROS IDŐBEN

VELAZQUEZ, DIEGO DE SILVA Y (1599—1660): LAS MENINAS
A Prado-múzeumban Madrid

csodás kolostor a királysirok őrzésére épült. Amelynek e rejtett világa az arany és márvány nemes gazdagságában tárul a szemem elé a kriptá látogatásakor.

A királysirok adják értelmét e csodálatos épületnőbnek; de szépségeinek csak párányl részét, mert a hatalmas templom, amelynek kórusa nagyobb az Egyetemi templomnál és sekrestyéje királyi gazdagságú múzeum dísztermeként hat, olyan nagy számú és felbecsülhetetlen műkincsel dícsékszik, mint egy kolostor sem Nyugat-Európában.

Könyvtárában csodás értékű kéziratok kódexek, hihetetlen szépségű keretrajkokkal és iniciálékkal, latin, arab és perzsa könyvek éteri finomságú miniatűrökkel. Papiruszok. Incunabulumok a legszebb metszetekkel és kéziratgyűjtemény, s mindből a legértékesebb, ami csak ékességül szolgálhat egy könyvtárnak.

Képtárában a legértékesebb spanyol és olasz mesterek remekművei: Paolo Veronese, Tintoretto, Tizian, Velazquez, Ribera, Goya, Lopez, Gréco stb. csodás szépségű képei, amelyekből szinte nem tud elszakadni a szem.

Kincsesházának ötvösmunkái és mérhetetlen finomságú textillái, a kórus hatalmas márvány Krisztusa, amely Benvenuto Cellini ritka remekének legszebbike; a királyi lakosztály termeinek tavaszosan tündögölő, amelyek Teniers és a fiatal Goya legbájosabb kárpitjai után készültek. A királyi lakosztály bútorai, nagyértékű selyemkárpitjai, csillárjai, melyeknek szépsége és változatossága szinte megdöbbentő. Az egyetem ezerrivágú kertjének csodás szökőkútja a várkert labirintusában olyan áradással sodorta lélkem a szépség örvénylő mélysége felé, hogy az ámulat a végén kábultatá lett, amelynek fölön tudatából felsírt a magyar sors mostohaságának könnyes szomorúsága. Milyen gazdag az a nemzet, amely így királyi gazdagságban építi meg a halál remeteházát, mert az El Escorial lakói Ágoston-rendű remetéik — s ezzel szemben milyen szegény a mai magyar élet.

Madrid volt utam következő állomása, talán a legparádésabb modern városa Spanyolországban. Széles útjai, palotaszorai és hatalmas középületeinek változatos képe teszi

felejthetelenné. Templomai, királyi palotája, múzeumi mindmennyi kincsesháza a művészeteknek és az emberké alkotó szépségeknél, azonban csak egyetlenegytem említek közülök, a „Prado“-t.

Külsőleg majdnem családást jelentett. Jelentéketlennek láttam a sok fényes palota után, azonban mindenért kárpótolt a belseje, amely a legszerencsésebb múzeum-megoldás az én szerény ítéletem szerint. Sietek megjegyezni, hogy a folyosóra akasztott képeit, úgy látszik, a fölhalmozódott anyag tárolásának kényszere menti, bár ez egészen bátran elmaradhatna, mert ez az anyag huszadrangú a nagy termek valóban legmagasabb művész szintet jelentő örökbecsű remekai mellett.

Templomos hangulatban jártam végig a szépségek ezen kincsesházát.

Szereimém szóbafejni az érzéseimet, hogy mások is annak nyomán lássák meg és érezzék a szépséget.

Az én számomra a Prado a biblia dogmatikus ítélelinek igazolása. Az ember lelke Istenhez hasonló, mert alkotással vannak, amelyeknek értelme van és amelyek halhatatlanok. A művészet tudniillik szent játék, mint a teremtés Isten számára is az. „Ludens in orbe terrarum...“ az Isten mindenhatóságának teremtő aktsa, bölcsességének szent játéka. A művészembernek, az alkotó embernek szent játéka a megalkotás. A műremek pedig halhatatlanok, a földi örökkévalóságban készülnek.

A szépség életének szemlélete így magasztosíthatja fel a lelket az örök horizontok felé. A múzeum képanyagának vezérlőgénuszai a spanyol művészek. Ribera, Zurbaran, Murillo, Gréco és Velazquez, bár a világművészet nagyjai valamennyien elsőrangú alkotásaik sorával a legmagasabb szinten vannak képviselve. Raffael és Tizian, Veronese és Tintoretto, Rubens és Van Dyck, Rembrandt és Brueghel stb. stb. szóval az olaszok, flamandok és hollandusok, primitívek, renaissance és barokk mesterek a legkiválóbb képikkel hirdetik a Pradóban a halhatatlanságot.

De maradjunk a spanyoloknál. Ezek közül is csak háromnál, Velazqueznél, Grécónál és Goyánál. Az első királyok környezetének reális szemű amatőrművésze. A második az egyetemes emberi lélek spiritualista

művésze, a harmadik az egyetemes emberi élmények vizionárius szemű szem-bolondja. Igazi poéta mind a három, akiket az élmény gazdagságának felmérhetetlen áradása és a megjelentetés örök formaváltozása a legnagyobb festők legelső sorába helyez.

Velazquez a festői mindentudás, a mester-ségből tökéletesség, a soha nem tévedő legmagasabb szintű ízlés és a pazar gazdagságú festői formakincs előkelő grand seigneurje. Gréco a renaissance idők pogány misztikusa a legkeresztényebb formákban is. A misztika a lélek vallási intuíciója a szuper-naturálák felé.

A testbezárt lélek anyag fölé emelkedő szárnyalása. Az „én” személyi önmagából való kinyúlása az universum felé. Az istenség magába ölelése, vagy önmagának Istenbe való belemerítése. És Gréco, ez a görög világ pogány szépségének rajongója, a keresztény formák nagy pietással kezelt formáiban is a pogány világ pantheizmusának misztikusa maradt. Minden fejből valahogyan kikopog a formába bilincselte istenség kollektív lelke.

Ahogy ez a föltételten hívő, de különösen egyéni misztikájú festő, aki kétszer került képnek és művészi hitvallásának mineműsége miatt az inkvizíció elé, az emberi szemeket festi: az már nem is emberi. Ilyen szemek csak azoknak az áttizedott lelkeknek vannak, akiknek hite elperzseli a tűzre való anyagi világot s a szemük mindig a dolgok mögé néz és csak egyetlenegy lelkezőző nagy élményük van, a földöntúli lélek élete.

„A lélek a „lélek”, amelyet a XIX. század materialista világfelfogása klrágalmazott ebből a világból s a XX. század expresszionista és spirítualista művészi hitvallásával vissza óhajt idézni az elmechanizálódott emberiségbe, hogy ne csak pompásan operáló mechanizmusnak lássa magát, hanem „embernek”, „igazi” embernek, akiben a hangsúlyt a lélek adja, a szellem, a hit, az érzés, az igazság; tehát a misztikus, átvizsgálhatatlan én, a lélek.

Milyen érdekes, hogy Grécót ez a lélekre, szellemre ráéhezett modern kor ásta ki a feledésből; hogy négy száz esztendő után éppen a legsvárabb üzletember, az anyagnak rabszolgáembere látta meg alkotásainak örök nagyságaiban igazán nagynek.

Pedg Gréco a legellentéesebb világszemléletben alkotott. Neki minden spirítualitás volt. Mit törődött a testtel? Festette az is, mert mindig hordozója a lelkeknek, de hogy megnyújtotta, el-árendelte a lélek hangsúlyozottságának. Gréco képeinek szemei a lélek misztikában divinálódott extatikus stigmái, amelyekben benne izzik a kiismerhetetlen lélek.

Goya a legnagyobb élmény-skálájú, a szó nemes értelmében vett modern művész, akiben az egyetemes emberi lélek megemzsegett és alkotásban kivette a sokréti szépségeit.

A fiatal évek tavaszos, derűt árasztó, szfnpompás, életvidám gondatlansága és üdeséget jelentő gobelin-kartonjaitól, IV. Károly családjának előkelő, de irgalmatlan realitását, igazságot reveláló portrai-festői komolyságán át, a Mayái festő férfi nemességéig. A szent ábrázolások áhítatos emelkedettségétől az öregkor démonikus, tragikus mélységéig minden átvillogott és átlídercezett a lelkén. Képei az ezertű élet és ezerarcú lélek festői inkarnációi.

Madridból Toledóba, a spanyol Nürnbergbe ívelt az utam. Ez a történelmi tradícióban és emlékeiben élő város, amelynek jelenje a múlt és a jövője is a múltja, a legcsodálatosabb élményeket keltette fel lelkemben. Cervantes fogadóját, a „Vérnek fogadóját”, a középkor ittfeljejt kalibájá, amely a Don Quichotte-nak poétáját ölelte kis udvarával és parányi szobájával, fölzsongatta bennem is a poétát. A Santa Crux renaissance árkádós kvadrátusai, a város elkgyöző sikátorai, a mór, arab templomok arabeszkoszlopei, a zsinagóga csipkés faragásai a multnak megszépítő messzeségén az élet-ézés középkori titokzatoságával ölell magához és elfeledtette a jelen vigasztalan meddségét. Itt éreztem, hogy az időnek nincs hármás dimenziója, csak egy, az örök jelen. Mert a mult is bent van a jelenben és a jövő is a jelenben van, pedg a jelennek emberi értelemben nincs kiterjedése.

Toledo koronája azonban a dóm. A felbecsülhetetlen műkincsektől áradó katedrális. Spanyolországban, de azt hiszem nem tévedek, ha azt mondom, hogy a keresztény világ leggazdagabb temploma.

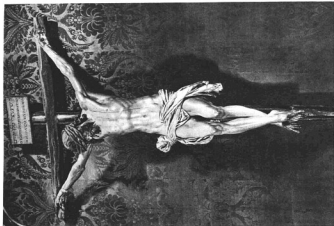
A gótika kőcsipkés csodái közül külsőleg sokkal ékeesebbet is ismerek nála. A milánói

GRECO: SZENT MAURITIUS. EL ESCORIAL

GRECO, FL (DOMENICO THEOTOCOPULI) 1547–1614: ORGAZ GRÓP TEMETÉSE. 1586
Toledo, Ss. Tomé

MONTAÑEZ, JUAN MARTINEZ: KRISZTUS A KERESZTEN
A szerfői szobresztélyekben

MONTAÑEZ, JUAN MARTINEZ (1880 körül – 1649):
IMMACULATA CONCEPTION
A szerfői szobresztélyekben

dóm márványcsíkje mindenestre éke-
sebb, a kölni dóm gígaszi fölőrekvésében
bizonyára hatalmasabb, a párisi Notre-
Dame és a londoni Westminsteri apátság
temploma talán zavartalanabb és áttekin-
tetőbb szépségű. A toledói dóm nem is
kövekből, de a megfeszített Krisztus exal-
tált híveinek fanatizált önkívületéből épült,
amely mindenét belehordta ebbe az Isten-
házába. A testét, a lelkét, a véréit, az aranyát,
a hitét, az értelmét, a szépségét; de a véteit
is, meg a bűnét, az elcsigázott emberségét,
a lázadó vonaglásait az Isten keze nyomán;
mindent, mindent, ami isteni és emberi
az Istenhez botorkáló emberben.

Ez a köregeteg él és líheg. Tündéri szép-
ségű ablakalban benn sugároz az alkotó
lélek szelíd, Istenhez vágyó lángolása, de
benné vérzik a magasságból aldhullott átko-
zottak poklos szédülete. A kövekben, a már-
ványban, a fafaragásokban, a képekben, az
oltárok szemetveszejtő tömegének gazdag-
ságában. A kincsesház arany, gyémántos,
drágaköves műkincseiben ott szikrázik az
Istennel hozott áldozat alázata, de a tornyot
építő embernek írtózatos hívalkodása is.

Soha nem bántott még az Isten házában
kincsesség, de itt megrémített a
Isméntelen áldozat, ami anyagban és mun-
kában örökkévalóan ide merevedett. Zsong-
gott bennem a Krisztus kollektív szeretete,
amely önmagát kilüesztette, aki mindenét
szentesította és azt éreztem, szinte nem is
keresztényl, hanem pogányos ez a nagy
gazdagság.

Remélem, hogy ez a felajdulás nem a
Magdolnák drága olajának vesztegetésén
sopánkodó kapzsiság farizeusizmusa ben-
nem, mert én szeretem az Isten házában
díszes díszsőségét; hanem a szegénységet,
a toledói nyomort meglátó szemem igazság-
érzetének idegenkedése.

Toledóban láttam meg igazán Gréco nagy-
ságát. Szent Tamás templomában d'Orgaz
gróf temetését ábrázoló hatalmas méretű
képe a legcsodálatosabb kompozíció, amely
a földieket az égiekkel együtt ábrázolja,
amelynek kompozíciós egysége a víziót
látó vaknak láthatatlan szemesugarával van
egységbe kapcsolva.

A plébániái múzeum csodás Assuntája a
lélek-festő művész formal szépségét is cso-
dásan revelálja. Ugyanítt a mi Szépművé-

zeti Múzeumunkban lévő Angyali ldvöz-
letnek kicsi vázlatja, amely mutatja hogyan
érlette magában kompozíciót ez a sokszor
első pillanatra impresszionista művész.
Képeiben nincs semmi esetleges, az mind
meggondoltan átfogott szépség, amit ő
alkotott. Valóban expresszionista, mert a
legmagasabb művészi hevülettel alkotott.
Gréco múzeumában a gyönyörű apostol-
sorozat mellett Toledo tájképe lepelt meg
legmélyebben.

Négyszáz éves expresszionista tájkép alig
pár színnel festve, de oly üdén, mintha tegnap
került volna ki a mester ecsetje alól.

Gréco házáit meghatva jártam, pedig talán
sohasem lakott benne az a csodálatos po-
gányba oltott keresztény misztikus, aki az
ecsetnek spiritualista alkímistója volt és az
emberi lélek démoni erejével vizionárius ál-
mait halhatatlan remekművekben vetítette el
nem tűnő állandósággal a vászakra.

Toledónak 110 temploma van és csak 22.000
lakosa. A középkori vallásosság rejtelmes
városa.

Lakosainak arcán ott élnek a Gréco-elleste
vondások és a természetfölötti látástól meg-
tárgult csodálatos feketefényű szemek, ame-
lyeknek fényéről nem tudja az ember, vajjon
a hitnek fanatizmusa világló-e nagy ámu-
lással a földi életre vagy a pogányság sötét-
sége lidérez-e benne.

A spanyol föld sejtelmes-rejtelmes lelke
Toledo, az állandó jelenné kövesült mult.
Sevilla a déli nap záporozó fényében úgy
izzott a lélkemben, mint a Szahara vörös
homoktengerében az oázisok üde folija.

A legüröb spanyol város, ahol Murillo
Madonnái sétálnak a pálmás ligetek örök-
zöldje alatt, pufók kis puttókat etve e
mellük haván. Műkincse szintén rengeteg
van Murillo városának, de az európai spanyol
művészetről újat mondani nem igen
tudok.

Az arab művészet egyik legcsodásabb re-
mekéről szeretnék néhány szóval említést
tenni.

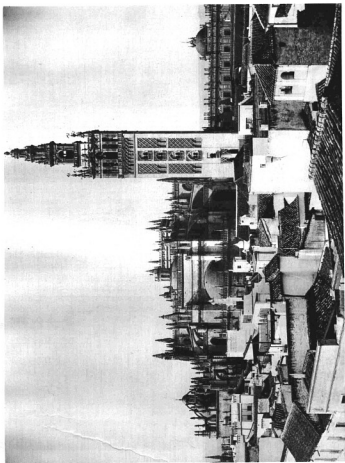
Az Alcazar arab és mór arabeszkos termei-
nek káprázatos finomságú csipkedíszre, az
ezeregyéjszakának mesevilága valóságga
búvólva.

A termek majolikacsempéi, a sárga, kék és
zöld színek álmódó szövevénye, ame-
lyeknek szépségén elandalog a lélek.

A TOLEDOI SZÉKESEGYHÁZ

Photo: Anderson Rossa

A SEVILLAI SZÉKESEGYHÁZ ÉS HARANGTORNYA
Photo: Garzon Sevilla

A királynők aranytermének kék-vörös-arany színzuhatagja szinte óriássá dőmszóit ékszerek valótlanyszerűségével lenyűgözi a lelket.

Ha az ember szételezmi a díszítéseket, fölujjong a magyar lélek, mert ebből a csodás díszítő rengetegből kielemezti a tulipánt, meg a magyar sujtásos, vitézkötéses, vagdalásos, szürszabós díszítések formaelemeit. Vannak termek, amelyeknek festése piros-fehér-zöld. S az ember érzi a keleti rokonságot, a napfényes multnak mesészerű köszöntését.

Aki látta Sevillát és az Alcazar termelt, annak himnie kell a művészet csodatermő erejében.

Sevillában láttam az ibero-amerikai világkiállítást, amelyről beszámolóit adni csak nagy tanulmányokban lehetne, azért elhagytam ismertetését, Valenciáról, Ribéra városáról közlök néhány megjegyzést.

Valencia a spanyol Kanaán gazdag fővárosa, amelynek modern ütemű fejlődése új életáramok megindulását jelzi.

A város a legtermékenyebb spanyol föld csúcsa végén sok háborúságon vergődött át a századok folyásán, amelyeknek nyomát az óváros várszerű zártsága jellemzi. Ósi román kathedrálisából egy portálé áll csupán. A többi rész úgy át-meg át van építve, hogy az egymás után változó művészi korok minden stílusából van benne valami. A tornya gotikus, a belső kiképzése spanyol renaissance, a főkapu barokk, az oldalhajó be-

járata gót és mégsem zavar ez az együttes, az összhatás igen kellemes.

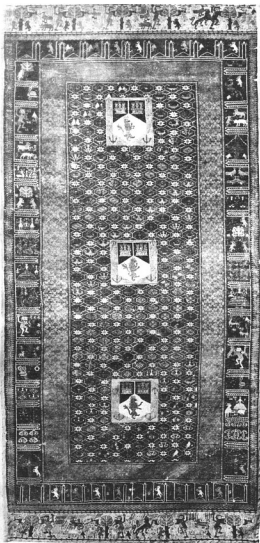
Kincsházában őrzik a szent Gráit, képszínházában néhány gyönyörű Goyát és a spanyol mesterek műremekeit.

Valencia épületei között kétségtelenül a legcsodálatosabb a XV. századból való tőzsepalotája, a leggyönyörűbb késői stílusú Lonja, amelynek királytermében a kazettás mennyezet az elképzelhetően leggazdagabb díszítésű.

Valencia szépművészeti múzeumában van Spanyolország leghfresebb „primitív gyűjteménye” és egész sora Ribéra iskolájának „presto” mestereiből, néhány gyönyörű Goya és Velazquez kísérletében.

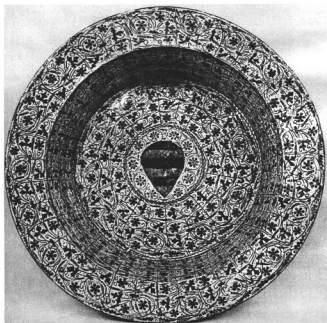
Spanyolország Berlinjét, Barcelonát említem utoljára. Lázasan rohan a fejlődés modern ütemében és világkiállításával a világ érdeklődésének középpontjába került ebben az esztendőben. A katalánok milliós fővárosa Madrid örök riválisa. A várost körülöleli a tenger és koszorúzza a Pireneusok végső nyúlványa. A Szent Család gílgázi méretűre tervezett kathedrálisában új stílust fejleszt magának. A spanyol csodák álmódó városai után Barcelona a reális élet. Világkiállításáról már annyit írtak, hogy ismétlésekbe nem akarok esni. Befejezem a lelkemen átsuhanó spanyol emlékek lerögzítését abban a reményben, hogy a spanyol művészi szépségek ezen szóban megrajzolt vázlatával elszórakoztattam az olvasót és további érdeklődésre sarkalom a szépség igaz barátait.

DR. DÉCSEI GÉZA

SPANYOL SZÖNYEG. XV. század vége

Az Enriquez-család címerével. Állásilag a valenciai Santa Clara kolostorból származik.
190 m. h., 264 m. sz. (Meisterswerke Mohammedanischer Kunst. Bd. I. München, Bruckmann, 1912)

VALENCIAI DÍSZEDÉNYEK. XV–XVI. század

MÉSZÁROS LÁSZLÓ: TANULMÁNYFEJEK

VEREBI VÉGH ILONA: TANULMÁNYFEJE
Az Ernst-Múzeum kiállításából